РОЛЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ТА ІНСТИТУЦІЙ У ПРОТИДІЇ НЕДОБРОЧЕСНОСТІ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

ГЛУБОЧЕНКО Сергій Михайлович - кандидат юридичних наук

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.75

Аргументовано, що значення «Основних принципів незалежності судової влади» у протидії недоброчесності суддів полягає в закріпленні міжнародних стандартів незалежності, професійної відповідальності та належної дисциплінарної процедури щодо суддів. Документ виходить із того, що забезпечення незалежності судової влади є необхідною передумовою доброчесного здійснення правосуддя, а наявність справедливих механізмів притягнення суддів до відповідальності сприяє запобіганню зловживанням і зміцненню довіри суспільства до судової системи. Відтак Основні принципи виступають важливим міжнародним орієнтиром для формування національних механізмів забезпечення доброчесності суддівського корпусу.

Доведено, що окреслені у статті міжнародні акти та інституції утворюють цілісну систему міжнародно-правового забезпечення доброчесності судової влади. Для України їх значення полягає у тому, що вони створюють основу для формування концептуальних засад судової реформи, удосконалення антикорупційного законодавства, запровадження механізмів перевірки доброчесності суддів та приведення національної системи правосуддя у відповідність до міжнародних стандартів верховенства права, незалежності судової влади та належного врядування.

Ключові слова: міжнародні стандарти, міжнародні інституції, протидія, недоброчесність, судова система.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку демократичної правової держави забезпечення доброчесності у судовій системі набуває особливого значення, оскільки саме від рівня професійної етики, незалежності та доброчесності суддів значною мірою залежить ефективність здійснення правосуддя та рівень довіри суспільства до судової влади. Водночас проблема недоброчесності суддів давно вийшла за межі внутрішньодержавного регулювання та стала предметом уваги міжнародної спільноти, яка виробила комплекс міжнародно-правових стандартів, принципів і рекомендацій, спрямованих на забезпечення належної поведінки суддів, запобігання корупції та зміцнення незалежності судової влади. Особливого значення міжнародні стандарти набувають для України, яка здійснює реформування судової системи та прагне привести національні механізми забезпечення доброчесності у відповідність до загальновизнаних європейських і міжнародних підходів.

Стан дослідження

Окремі проблемні питання, присвячені протидії недоброчесності у судовій системі, у своїх наукових працях розглядали: Є.І. Довгополий, М. Г. Колодяжний, О. М. Овчаренко, І. С. Пирога, О.А. Сокуренко, Л. С. Сопільник, А. В. Хрідочкін, Є. Ю. Шаптала та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, з огляду на сучасні виклики та загрози, а та-

кож прагнення України до європейської інтеграції, особливої актуальності набувають дослідження, присвячені характеристиці міжнародно-правових актів та інституцій у протидії недоброчесності у судовій системі.

Мета та завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити роль міжнародно-правових актів та інституцій у протидії недоброчесності у судовій системі. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: виділити систему міжнародних документів, які визначають засади суддівської доброчесності; охарактеризувати міжнародні інституції, які мають вплив на забезпечення доброчесності.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо розкриття ролі міжнародно-правових актів та інституцій у протидії недоброчесності у судовій системі.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, перш за все, слід вказати Бангалорські принципи поведінки суддів, які визначають шість основних цінностей судової влади: незалежність; неупередженість; доброчесність; належна поведінка; рівність; компетентність і сумлінність. Ці принципи покликані встановити стандарти етичної поведінки для суддів. Вони розроблені для надання суддям орієнтирів під час виконання ними своїх професійних обов'язків, а також для забезпечення судової влади нормативною основою регулювання суддівської поведінки. Крім того, вони мають на меті допомогти представникам виконавчої та законодавчої влади, юристам і широкій громадськості краще зрозуміти роль судової влади та надати суспільству критерії для оцінювання діяльності судової системи. Бангалорські принципи поведінки суддів тривалий час слугують фундаментальним орієнтиром для суддів, визначаючи етичні стандарти, що виходять за межі національних кордонів. Під час Конференції Африканської мережі підготовки суддів (AJTN), яка відбулася в Занзібарі 22–24 січня 2024 року, обговорювалося питання про те, що зі зміною суспільства та ускладненням викликів, які постають перед судовою владою, виникає потреба доповнити ці принципи новими цінностями. Однією із запропонованих цінностей є мужність, що відображає необхідність для суддів виявляти стійкість, рішучість і відвагу у відстоюванні справедливості та верховенства права [1].

Не можна не вказати Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), яка є єдиним універсальним міжнародно-правовим документом у сфері протидії корупції, який має обов'язкову юридичну силу. Вона була розроблена та узгоджена у Відні (Австрія) у 2002–2003 роках, а згодом ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 року. Прийняття Конвенції стало історичною подією, оскільки засвідчило спільну рішучість держав у боротьбі з корупцією. Її унікальність полягає у комплексному підході до протидії корупції, який наголошує на важливості запобіжних заходів, криміналізації корупційних правопорушень і забезпечення їх правозастосування, міжнародного співробітництва та повернення активів, здобутих злочинним шляхом. Конвенція відіграє ключову роль в об'єднанні держав у боротьбі з корупцією та сприянні ефективному міжнародному співробітництву. Сьогодні цей визначний міжнародний антикорупційний інструмент має майже універсальне визнання та підтримку. На національному рівні Конвенція стала важливим чинником реалізації численних антикорупційних реформ, сприяла суттєвим змінам у законодавчих та інституційних механізмах, а також зміцненню міжнародної співпраці у справах транскордонної корупції та повернення активів. Крім того, Конвенція є важливим інструментом реалізації Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року та Цілей сталого розвитку (ЦСР), оскільки допомагає протидіяти негативному впливу корупції на основні цінності та принципи Організації Об'єднаних Націй. Широкий спектр положень Конвенції та обов'язковий характер багатьох із них роблять її унікальним міжнародно-правовим інструментом для розроблення комплексних заходів протидії корупції на наці-

ональному, регіональному та глобальному рівнях [2].

Конвенція ООН проти корупції була ратифікована Україною у 2006 році та стала одним із ключових міжнародно-правових актів, що визначає загальні стандарти запобігання корупції та забезпечення доброчесності в діяльності державних інституцій, включаючи судову владу. У контексті протидії недоброчесності суддів роль Конвенції полягає насамперед у встановленні міжнародних зобов'язань держав щодо забезпечення чесності, незалежності та підзвітності судової системи. Відповідно до статті 11 Конвенції, держави-учасниці повинні вживати заходів для зміцнення доброчесності суддів та запобігання можливостям для корупції серед представників судової влади. При цьому такі заходи мають здійснюватися з урахуванням принципу незалежності судової влади [3]. Конвенція також передбачає необхідність створення ефективних механізмів запобігання корупції, запровадження кодексів поведінки для посадових осіб, забезпечення прозорості діяльності державних органів та встановлення відповідальності за корупційні правопорушення. Ці положення поширюються і на суддівський корпус як частину системи публічної влади [3]. Тож, для України Конвенція стала важливим міжнародним орієнтиром під час реформування судової системи та антикорупційного законодавства. Її положення враховувалися при впровадженні механізмів фінансового контролю, декларування майна та доходів суддів, удосконаленні процедур дисциплінарної відповідальності, а також під час розроблення антикорупційних інституцій і механізмів перевірки доброчесності представників судової влади.

Окремої та особливої уваги заслуговують «Основні принципи незалежності судової влади», що були Прийняті Сьомим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з питань запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, що відбувся в Мілані з 26 серпня по 6 вересня 1985 року, та схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї 40/32 від 29 листопада 1985 року та 40/146 від 13 грудня 1985 року. Ці принципи розроблені з метою надання допомоги державам-членам у виконанні їхнього завдання щодо забезпечення та зміцнення незалежності судової влади, повинні враховуватися та поважатися урядами в межах їхнього національного законодавства і практики, а також доводитися до відома суддів, юристів, представників виконавчої та законодавчої влади, а також громадськості загалом. Ці принципи були сформульовані насамперед з урахуванням діяльності професійних суддів, однак вони однаковою мірою застосовуються, коли це доречно, і до непрофесійних суддів (присяжних суддів), якщо такі існують. Вказаним вище документом було закріплено, що особи, обрані на посаду судді, повинні бути доброчесними та здібними особами з відповідною підготовкою або кваліфікацією в галузі права. Будь-який метод відбору суддів повинен захищати від призначень суддів з неналежних мотивів. Під час відбору суддів не допускається дискримінація особи за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи статусу, за винятком вимоги про те, що кандидат на посаду судді повинен бути громадянином відповідної країни, яка не вважається дискримінаційною [4]. Відповідно до Загальної декларації прав людини, судді, як і інші громадяни, мають право на свободу вираження поглядів, переконань, об'єднань та зібрань; однак, за умови, що, здійснюючи ці права, судді завжди поводяться таким чином, щоб зберігати гідність своєї посади та неупередженість і незалежність судової влади. Судді мають право вільно створювати асоціації суддів або інші організації та вступати до них для представлення своїх інтересів, сприяння своїй професійній підготовці та захисту своєї суддівської незалежності [4].

Окремої та особливої уваги заслуговує той факт, що Основними принципами незалежності судової влади було визначено засади відповідальності суддів. Зокрема, встановлено, що обвинувачення або скарга, подані щодо судді у зв'язку з виконанням ним/нею судових чи професійних обов'язків, повинні розглядатися оперативно та справедливо відповідно до належної процедури. Суддя має право на справедливий роз-

гляд справи. Розгляд питання на початковій стадії повинен залишатися конфіденційним, якщо суддя не вимагає іншого. Судді можуть бути відсторонені від посади або звільнені лише з причин нездатності виконувати свої обов'язки або через поведінку, яка робить їх непридатними для здійснення суддівських функцій. Усі провадження щодо дисциплінарної відповідальності, відсторонення від посади чи звільнення суддів повинні здійснюватися відповідно до встановлених стандартів суддівської поведінки. Рішення у справах про дисциплінарну відповідальність, відсторонення від посади або звільнення суддів повинні підлягати незалежному перегляду. Цей принцип може не застосовуватися до рішень найвищого суду та рішень законодавчого органу, ухвалених у порядку імпічменту або в інших подібних процедурах [4].

Таким чином, значення «Основних принципів незалежності судової влади» у протидії недоброчесності суддів полягає в закріпленні міжнародних стандартів незалежності, професійної відповідальності та належної дисциплінарної процедури щодо суддів. Документ виходить із того, що забезпечення незалежності судової влади є необхідною передумовою доброчесного здійснення правосуддя, а наявність справедливих механізмів притягнення суддів до відповідальності сприяє запобіганню зловживанням і зміцненню довіри суспільства до судової системи. Відтак Основні принципи виступають важливим міжнародним орієнтиром для формування національних механізмів забезпечення доброчесності суддівського корпусу.

Окремо слід вказати GRECO (Група держав проти корупції). Так, GRECO допомагає своїм членам посилювати спроможність боротися з корупцією шляхом моніторингу виконання ними положень Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 173), Цивільної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (ETS № 174) та Додаткового протоколу до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS № 191). Ці документи доповнюються трьома актами так званого «м'якого права» (soft law): Двадцятьма керівними принципами боротьби з корупцією, Рекомендацією щодо кодексів поведінки для державних службовців та Рекомендацією щодо спільних правил протидії корупції у фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній. GRECO також допомагає своїм членам виявляти недоліки у національній антикорупційній політиці, сприяючи проведенню необхідних законодавчих, інституційних та практичних реформ, а також забезпечує платформу для обміну найкращими практиками у сфері запобігання та виявлення корупції. Методологія роботи GRECO переважно складається з процедур оцінювання та контролю за виконанням рекомендацій. Процедура оцінювання включає збір інформації за допомогою анкет, візитів до країни та зустрічей високого рівня з національними учасниками. Експерти з оцінювання аналізують, наскільки законодавство та практика держави відповідають положенням відповідних документів, а також, за необхідності, формулюють рекомендації для держав-членів. Після цього національні органи звітують про вжиті заходи, які GRECO оцінює в межах процедури контролю за виконанням рекомендацій. Організація здійснює моніторинг реалізації рекомендацій, наданих у звіті з оцінювання відповідної країни. Звіти про виконання містять загальний висновок щодо реалізації всіх рекомендацій і мають на меті визначити, чи може бути завершена процедура контролю за виконанням рекомендацій стосовно конкретного члена GRECO [5].

І останньою слід вказати Консультативну раду європейських суддів (КРЄС). КРЄС – це дорадчий орган Ради Європи з питань незалежності, неупередженості та компетентності суддів. Це єдиний орган у рамках міжнародної організації, який складається виключно з суддів, і в цьому відношенні він є унікальним у Європі, навіть у світі. Засновуючи КРЄС, Рада Європи приділяє пріоритетну увагу статусу суддів та якості системи правосуддя, верховенству права та заохоченню і захисту прав людини та основоположних свобод, реалізація яких залежить від сильної та незалежної судової влади, взаємної поваги між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, а

SUMMARY

It is argued that the significance of the "Basic Principles of Judicial Independence" in combating judicial misconduct lies in establishing international standards of independence, professional responsibility, and proper disciplinary procedures for judges. The document proceeds from the fact that ensuring the independence of the judiciary is a necessary prerequisite for the integrity of the administration of justice, and the availability of fair mechanisms for holding judges accountable helps prevent abuse and strengthen public trust in the judicial system. Therefore, the Basic Principles serve as an important international reference point for the formation of national mechanisms for ensuring the integrity of the judiciary. It is proven that the international acts and institutions outlined in the article form a holistic system of international legal assurance of the integrity of the judiciary. For Ukraine, their significance lies in the fact that they create the basis for the formation of conceptual principles of judicial reform, improvement of anti-corruption legislation, introduction of mechanisms for verifying the integrity of judges and bringing the national justice system into line with international standards of the rule of law, independence of the judiciary and good governance.

Keywords: international standards, international institutions, counteraction, dishonesty, judicial system.

також від зростання довіри європейських громадян до їхньої системи правосуддя [6]. Головним завданням КРЄС є сприяння реалізації Рамкового глобального плану дій для суддів у Європі, прийнятого Комітетом міністрів 7 лютого 2001 року, з метою посилення ролі суддів у державах-членах. Він має консультативну функцію з загальних питань, що стосуються незалежності, неупередженості та компетентності суддів. Це дозволяє йому готувати висновки для Комітету міністрів. КРЄС також може отримувати запити на висновки від інших органів Ради Європи [6].

Висновки

Отже, міжнародно-правові стандарти відіграють визначальну роль у формуванні сучасних механізмів протидії недоброчесності у судовій системі. Їх значення полягає не лише у встановленні загальних вимог до професійної етики, незалежності та відповідальності суддів, але й у створенні комплексної системи міжнародних орієнтирів для розроблення національного законодавства та практики забезпечення доброчесності суддівського корпусу. Окреслені у статті міжнародні акти та інституції утворюють цілісну систему міжнародно-правового забезпечення доброчесності судової влади. Для України їх значення полягає у тому, що вони створюють основу для формування концептуальних засад судової реформи, вдосконалення антикорупційного законодавства, запровадження механізмів перевірки доброчесності суддів та приведення національної системи правосуддя у відповідність до міжнародних стандартів верховенства права, незалежності судової влади та належного врядування.

Література

1. The Bangalore Principles of Judicial Conduct / URL: https://judicialtrainers.africa/the-bangalore-principles-of-judicial-conduct/

2. Learn about UNCAC / URL: https://www.unodc.org/corruption/en/uncac/learn-about-uncac.html

3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції / ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 31.10.2003 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text

4. Basic Principles on the Independence of the Judiciary ADOPTED 06 September 1985 BY the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 / URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary

5. EU cooperation with the Group of States against Corruption (GRECO) / European Parliamentary Research Service. Brussels : European Parliament, 2021. 6 p. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/694415/IPOL_BRI(2021)694415_EN.pdf

6. Consultative Council of European Judges / URL: https://www.coe.int/en/web/ccje